

tiones et observationes in quædam Hilarii loca, atque v, A indicem textuum Scripturæ, qui in locis non suis explicantur.

1789.

Paris., sumptibus Petri Didot. f. primog. fol. S. Hilarii liber de Synodis notis et totius hystoriæ contextu illustratus in *Collectione concilior. Galliæ tam editorum quam ineditorum studiis Monach. Congreg. S. Mauri* tom. 1, p. 145-185.

Codices: Liber vetustus Cribelli.

Codex Cœnobii D. Benigni Divioniensis, quem Guil. Parvus ad Badium detulit, Comment. in Matth. et Ep. ad fil. Apram complexum.

Codices Lud. Miræi. Quales fuerint, haud indiciavit. Unum in specie appellat ex *Bibl. Cœnobii S. Victoris Parisiis*.

Codices Nic. Fabri, Jac. Bongarsii et Pauli Petavei, qui typographis Parisiensibus in ed. 1605 præsto erant. Sed quales fuerint, et quænam opuscula in singulis contenta, ex notitiis eorum non liquido constat.

Benedictini codices sat multos adhibuerunt et per vetustos, quos ita indicant, uti singulis libris emendandis profuerunt. Si in universum nomina eorum vis, præsto fuerunt: *Albinensis, Beccensis, Boherianus, Carnutenses* duo, *Cisterciensis, Colbertini* quinque, *Corbeiensis* tum vero *Sangermanensis, Eluonensis* vulgo *S. Amandi*, tum in *Bibl. Archiep. Remensis, Germanensis, Martinianus, Michaelinus, Miciacensis, Ottonobianus, Pratellensis, Regii* duo, *Remensis*, in bibliotheca archiepiscopi, *Renigiani* duo, *codex Cœnobii B. Mariæ Silvæ majoris, Sorbonici* duo, *Tellerianus, Theodoricensis, Turonensis*.

Vaticani tres, in quibus unus christianæ Suecorum fuit. Unus *Vaticanae* basilicæ, cujus variantes primum ex Lat. Latinii, tum Petri Ciacconii ac demum Joh. Bapt. Bandinii recensione annotatæ editoribus transmissæ erant; *Victorinus, Vindonicensis* (1). Ad manum erant præterea *Nic. Fabri apographum*, quo ad fragmenta Hilarii adenda usus fuerat, ex bibl. Colbertina, cum *Pithæano* exemplari.

Restant *Codices duo Capituli Veronensis* a celeb. *Maffeo* in ed. Veronensi tractata, quorum descriptione una cum speciminibus ære expressis in præfatione exhibuit, *alter*, libros de *Trinitate* continens, quinto aut sexto sæculo scriptus, ut contra *Mabilonium* monuit, qui de *Re Dipl.* l. v, p. 356, *sub finem sæculi quarti aut ineunte quinto scriptum eum* dixerat; accuratissimus et paucissimis mendis adspersus. *Alter* antiquitate et ipsa facie vetustatis cum quocumque alio certans, *commentarios in psalmos* complexus est, quorum rara admodum scripta exemplaria occurrunt. Illos in ix, xiii, et xci, in ms. Vaticano unice adhuc repertos pariter hic probat et recenset.

His adde *codicem Aquicinctensem* sexcentorum circiter annorum, quem Edmundus Martene in Germania peregrinatus evolvit, et deprehensit Ps. xv, xxxi et xi, antea nondum editis, in *Collect. Vet. Script.* l. supra 1, indicavit. Pleraque Hilarii continebat sub epigraphæ: *S. Hilarii de Trinitate libri xii et alia opuscula ejusdem*; eleganter scriptus.

(1) *Codices*, quorum nomina litteris rotundis sunt exscripta, minoribus tantum libellis veluti *epist. ad Apram, libellis II, ad Constant., libro in Const., libro adv. Auxentium* usui fuerunt.

SYLLABUS

MANUSCRIPTORUM, NECNON EDITORUM CODICUM AD QUOS EXACTA ET EMENDATA SUNT SANCTI HILARII OPERA.

TRACTATUS SUPER PSALMOS COLLATI SUNT CUM MSS.

Vaticanis tribus, uno Christianæ Suecorum reginæ, alias Monasterii S. Maximi Miciacensis juxta Aurelianum, omnes quotquot habemus Tractatus complectente, annorum circiter 800.

Regio uno optimæ notæ, plerosque Tractatus exhibente, scil. a quinquagesimo primo Psalmo usque ad sexagesimum nonum et a centesimo decimo nono usque ad centesimum trigesimum octavum qui ante annos 800 exaratus fuit.

Turonensi uno, scil. Majoris monasterii, a doctæ manu ab annis circiter 700 descripto.

Regio altero, in quo non exstant nisi Tractatus psal. cxviii et cxlii ann. plus minus 600.

Albinensi, seu Abbatia S. Albini Andegavensis, eadem continente, et ætatis nonnihil recentioris.

Telleriano, qui olim S. Martini Tornacensis, nunc in bibliotheca illustrissimi Archiepiscopi Remensis asservatur. In hoc sola exstat præfatio ab annis circiter 500 scripta.

Item cum editionibus, Badii Ascensii vulgata Pari-

siis an. 1510; Erasmi apud Frobenium, Basileæ an. 1523; Martini Lypsi ibidem excusa an. 1550; Parisiensi an. 1605 et 1652.

COMMENTARIUS IN MATTHÆUM CASTIGATUS EST AD MSS.

Vindocinensem, ann. 600, Carnutensem, nimirum e monasterio S. Petri in valle, ætatis non inferioris; Michaelinum, ann. non minus 500; Colbertinum, ætatis paulo recentioris; Beccensem; unum e Monasterio B. Mariæ de Silva majori; Miciacensem, e Bibliotheca reginæ Suecorum nobis subministratum, Vaticanum.

LIBRI DE TRINITATE

Recogniti sunt ad miss. Vaticanæ basilicæ, qui nimirum in Archivio basilicæ S. Petri de Urbe asservatur, sæculo sexto ineunte exaratus. Hujus exemplaris variæ lectiones primum Latini Latinii, tum Petri Ciacconii, ac demum Johannis Baptistæ Bandinii recensione annotatæ ad nos missæ fuerunt.

Colbert. alias Abbatia S. Dionysii in Francia, om-

nium maxime sincerum; ideoque superiori aequandum, aut etiam anteponendum, annos circiter 1000 præ se ferentem.

Martinianum, scil. insignis Ecclesiæ S. Martini Turon. superiori supparem, ne dicam antiquiorem. Hic codex sex tantum posteriores libros, eosque non semper integros complectitur.

Carnutensis ecclesiæ, antiquitatis non longe remotioris.

Corbeïensem, nunc Germ. eum, uti videtur, quem Hincmarus a Felice Urgelitano, corrupto Aquisgranensis bibliothecæ præfecto, adulteratum conquestus est annorum fere 900.

Colbert. alterum, alias Monasterii Floriac. quem usque ad lib. viii. ex laudato Carnutensis ecclesiæ codice descriptum observavimus, relictis lectionibus primæ manus, quoties occurrerant secundis curis annotatæ, ann. non minus 700.

Remigianum ejusdem ætatis; German. ann. circiter 760; Colbert. alium ann. 600; Faur. nunc illustrissimi Archiepiscopi Remensis, non longe inferioris ævi; Vindocin. ann. 500 et amplius; Pratellensem ætatis non remotioris; Victorin. ann. amplius 400; Colbert. ejusdem ævi, ex quo aut simili primum vulgati sunt hi libri; Remig. alterum circa idem tempus scriptum; Theoderici; Monasterii Silvæ majoris; Elnonensem, vulgo S. Amandi, nunc illustrissimi Archiepiscopi Remensis; Cisterciensem; Vaticanos tres; Sorbonic. unum, ut et superiores ann. plus minus 400; Sorbon. alterum ann. 300.

LIBER DE SYNODIS

Castigatus est ope mss. Vaticanæ basilicæ; Carnutensis; Corbeïensis; Germanensis; Pratellensis;

A Silvæ majoris; Faur. Elnonensis; Sorbonici; Remigiani; Theodericensis; de quibus jam supra actum ad libros de Trinitate.

Item duorum Colbertin. quos ibid. prior loco recensuimus: nec non tertii minus antiqui; Carnutensis alterius, recentioris ævi; Michaelini an. amplius 400; demum unius et bibliothecæ reginæ Christianæ.

EPISTOLAM AD ABRAM

Cum hymno subsequente recensuimus ad mss. Colbertinos tres; German. unum; Boherianum; Vaticanum, Ottobonianum.

LIBELLI DUO AD CONSTANTIUM COLLATI SUNT CUM MSS.

Vatic. bis.; Theoderic.; Remig.; Michaelin.; Sorbon.; Carnut.; Silv.; Elnon.

LIBER IN CONSTANTIUM

Exactus est ad octo prædictos mss. necnon ad unum Colbertinum probæ notæ ann. circiter 600, et ad alterum insignis ecclesiæ S. Martini Turon. ann. plus minus 800.

LIBER ADVERSUS AURENTIUM

Recognitus est et collatus cum iisdem mss. cum quibus collati sunt libelli ad Constantium, et præterea cum ms. Carnutensis ecclesiæ ann. circiter 900 et Colbertino ann. 700.

FRAGMENTA.

Contulimus cum apographo quo usus est Nicolaus Faber, in Colbertina bibliotheca servato, necnon cum Pithæano exemplari quod v. c. Franciscus Desmares nobis perhumane commodavit.

APPENDIX.

Carmen in Genesim emendavimus ad mss. Laudunensis ecclesiæ, Victorinum et Colbertinum.

ADMONITIO

IN TRACTATUM HILARII SUPER PSALMOS.

I. *Scripturis sacris ea debetur a nobis reverentia, ut opera, quæ eas spectant, aliis præponenda existimemus. Quocirca servato rerum potius quam temporum ordine, psalmorum expositiones primo loco ponimus: et eo quidem libentius, quod sic ordinatæ, totum lecturis Hilarii subsidio non mediocri futuræ sunt. Cum enim difficiles ipsius sententiæ in his aut enuntientur planius, aut apertioribus interniscentur; speramus fore ut sine fastidio lectæ facilius subinde percipiantur, et ad obscuriores de Trinitate libros intelligendos paratior inde pergat lectoris animus atque instructor.*

II. *His libris posteriores esse illas expositiones, perspicuum est ex Tractatu psalmi Lxvii, n. 15, ubi relatis Photini, Sabellii et Arii commentis. subjicit Hilarius, quibus, ut spero, aliis locis uberius copiosiusque responsum est. Libros enim de Trinitate hic indicari quis neget? Ita et in psal. lxxii, n. 8, Apollinarij errorem, quo eum a Christo sine anima susceptam commentus est, circumspicte adeo cavet, ut hujus hæresim jam tum non latuisse palam fiat. Numquam autem*

Apollinarij ante annum 360 hæresis suspectus audiit. Inficiandum tamen non est, commentum idem ante ab Ariani excogitatum esse, quam illud Apollinarij defenderet. Verum hos Commentarios post annum 360 scriptos esse sic conficimus. Primo libris de Trinitate sunt posteriores: adeoque ante Hilarii exitum non sunt editi. Deinde maximum in illis est Ariani nominis silentium, nulla adversus hanc sectam disputatio, nulla controversia: unde colligere est eum Catholicis illos scripsisse, non Arianis; ac proinde cum suis redditus esset prorsus catholicis, non cum exsul inter Asianos degeret omnes ferme Arianos. Postremo cum a suo in Gallicis reditu ad confictum cum Auxentio, hoc est, ab ann. 360 ad 364, nullum ei fere otium fuerit; superest ut postremis ætatis suæ annis, quos in ecclesia sua pacatioribus habuit, egregium hoc opus prosecutus sit. Et certe non doctorem novitium, sed instructissimum senem spirat, in iis tractandis atque explicandis, quæ corporationis Christi fidem spectant, apprime versatum.